

Obr. 2. Obálka knihy *Z Vídně na sever. Dvě páteřní tratě České republiky*. NPÚ, 2017.

ráz (Jiří Kupka: *Krajina, železnice a krajinný ráz*; Radomíra Sedláková: *Nádraží jako hranice rozvoje města*; Jiří Kugl: *Nevyužívané železniční plochy*).

Druhá část publikace je zacílena na potenciály nového využití a příklady konverzí objektů drážní architektury. Představena je řada úspěšných zahraničních příkladů konverzí nádražních budov (Karel Hájek: *Zahraniční zkušenosti s konverzí drážních staveb*), komplexní přístup k záchraně a obnově zaniklé lokální dráhy (Lenka Zelená: *Zubrnická muzeální železnice*) nebo úspěšná rekonstrukce torza památkově chráněné historické drážní stavby pro potřeby železničního muzea (Petr Lédl: *Rekonstrukce topírny Kořenov*). Naopak neradostný osud představuje chátrající secesní budova nádraží Praha Vyšehrad, která je dnes výrazným mementem (Jiří Chmelenský: *Poslední roky nádraží Vyšehrad?*). Následují úspěšné příklady aktivního přístupu k nalezení nového života opuštěných či nevyužívaných nádražních budov (Lenka Popelová, Martin Lapšanský: *Využití nádraží pro divadelní účely*; Eva Klapka Koutová, Helena Šimicová: *Plzeňská zastávka*; Marek Adamov: *Stanica Žilina – Zárečie*; Jakub Zajíc: *Radlická kulturní sportovna*).

Cílem představené publikace vydané pod vedením editorů Tomáše Šenbergera a Lenky Popelové není poskytnout vyčerpávající zpracování široké problematiky, ale přispět k diskusi o ochraně a využití železničního dědictví ve světle aktuálně probíhajících změn ve fungování moderní železnice.

Z Vídně na sever

Druhou z nedávno vydaných publikací, jež si z hlediska tématu drážního kulturního dědictví zaslouží pozornost, je kniha *Z Vídně na sever*, navazující na rozsáhlou výstavu se stejným názvem, kte-

rou v roce 2017 uspořádal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Ostrava. Výstava přiblížila veřejnosti historii – od vzniku přes stavbu až po provoz – dvojice významných železničních tratí, tj. soukromé společnosti Severní dráhy císaře Ferdinanda a Severní státní dráhy. Zmíněnou knihu, jež vznikla jako doprovodný katalog této výstavy, připravila Alena Borovcová. Publikace je rozdělena do dvou základních částí a výrazně přesahuje rámec obvyklý pro výstavní katalogy. Její kvalitu zaručuje už osobnost autorky – Alena Borovcová se systematickému výzkumu historie železničních staveb věnuje dlouhodobě a je naším předním odborníkem v této oblasti.

První část katalogu se věnuje historii vzniku, stavbě a počátkům provozu výše zmiňovaných drah, patřících k páteřním tratím bývalé rakouské monarchie i dnešní České republiky. Publikace tak čtenáři přibližuje společenské podmínky, které předcházely projektům Severní dráhy císaře Ferdinanda a Severní státní dráhy. Stručně jsou vysvětleny okolnosti vzniku obou tratí, jejich spolupráce i vzájemné soupeření, v němž se setkávají a vzájemně na sebe působí vlivy soukromého podnikání i financování státem. Popsány jsou jednotlivé etapy výstavby kmenových tratí obou železničních společností i další tratě společnosti Severní dráhy císaře Ferdinanda. Samostatné kapitoly jsou věnovány dalšímu vývoji se zaměřením na prodej Severní státní dráhy francouzské společnosti v roce 1854 a následné zestátnění obou drah v letech 1906 a 1909.

Pozornost je v knize věnována nejenom výpravním budovám nádraží, ale stranou nezůstávají ani další pozemní a inženýrské stavby nezbytné pro provoz drah, jakými jsou strážní domky, vodárny, výtopny, mosty a tunely. Opomenuti nejsou ani tvůrci jednotlivých staveb, s jejichž jmény se můžeme často setkat v návrzích pro obě dráhy. První část publikace je doplněna rozsáhlým obrazovým doprovodem, spočívajícím především v množství dobových fotografií i původní plánové dokumentace. Atraktivním doplňkem textu je rovněž připojená fotodokumentace modelů jednotlivých staveb, zhotovených Vladimírem Londinem pro zmiňovanou výstavu.

Druhou část publikace představuje katalog sedmdesáti čtyř dochovaných staveb, reprezentujících nejvýznamnější uměleckohistorické a památkové hodnoty obou tratí. Autorka se ve svém výběru nesoústředila pouze na výpravní budovy, ale uvádí také inženýrské stavby i řadu drobnějších doprovodných provozních objektů. Popisované stavby jsou vhodně řazeny abecedně podle názvu lokalit, přičemž katalog uvozuje přehledný seznam s mapou jednotlivých míst, výrazně usnadňující orientaci i těm, kteří nemají v povědomí trasování tratí. Stručný popis jednotlivých staveb, zaměřený především na architektonické řešení a památkové hodnoty, do-

provází opět velmi obsáhlá fotografická dokumentace, dokládající jejich aktuální stav.

Publikace volně navazuje na knihy *Kulturní dědictví Severní státní dráhy* (2016) a *Kulturní dědictví Severní dráhy císaře Ferdinanda* (2012) z pera též autorky, které vydal rovněž Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Ostrava. Přesto se v žádném případě nejedná o pouhý „výbor“ z těchto knih. Ucelený popis vzniku a výstavby tratí, včetně popisu základních historických souvislostí, doplněný rozsáhlým obrazovým materiálem a přehledným místopisným popisem významných lokalit a staveb, dává knize ráz velmi erudovaného průvodce, přibližujícího nejširší veřejnosti odkaz průmyslového dědictví druhé poloviny 19. století na našem území. Právě železnice byla nejenom v našich zemích nositelkou celospolečenského pokroku a rozvoje éry průmyslové revoluce. Přesto jsou její historické stavby dnes nejenom necitlivě přestavovány, ale často bez rozmyslu likvidovány v rámci probíhajících modernizací jednotlivých tratí. Podobné publikace proto mohou výrazným způsobem přispět ke změně názoru na kvalitu historických průmyslových staveb a vnímání potenciálu jejich dalšího využití. I z tohoto důvodu by uváděná publikace neměla chybět nejenom v knihovnách obcí a měst, pod něž spadají zmíněné železniční stanice, ale je třeba ji doporučit všem, kdo se zajímají o vývoj průmyslové architektury a bohatou historii železnic u nás.

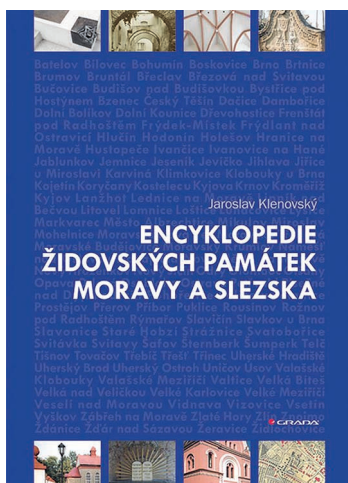
Karel HÁJEK

Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska

Jaroslav Klenovský: *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*. Praha: Grada Publishing, 2018. 384 s., 4 mapové přílohy. ISBN 978-80-271-0642-4.

Nejnovější encyklopedie je završením čtyřicetiletého úsilí Jaroslava Klenovského o poznání židovských památek na Moravě a ve Slezsku a také o jejich ochranu. Připomeňme, že jako vedoucí pracovník Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně měl zásadní podíl na přípravě všech městských památkových zón v Jihomoravském kraji, které byly prohlášeny v roce 1990. Jejich nejstarší mapy byly jeho dílem.

Kniha se zabývá 128 lokalitami s památkami židovského osídlení. Ve skutečnosti je jich ještě více, protože další, méně významné lokality jsou uvedeny v rámci základních hesel židovských obcí, jejichž sídly byla až na výjimky především města a městečka. Již v úvodní metodické poznámce se zdůrazňuje, že encyklopedie popisuje nejen památ-

Obr. 1. Obálka knihy Jaroslava Klenovského *Encyklopedie židovských památek Moravy a Slezska*. Grada, 2019.

ky dochované, ale těž zaniklé, přesněji ty, o kterých víme.

Vlastní text začíná seznamem zkratk a přehlednou mapou všech popisovaných lokalit s rozlišením na osídlení středověké, přechodné (16.–17. století), tradiční (16. – polovina 19. století) a novodobé. Následuje stručný popis historického vývoje židovského osídlení Moravy a Slezska, omezující se skutečně na základní fakta, neboť jde o problematiku podrobněji řešenou v jiných publikacích. Zdůrazněn je význam plánů separace židovského obyvatelstva z 20. let 18. století, které jsou nenahraditelným pramenem poznání židovských čtvrtí. Stručná poznámka je věnována také židovským podnikatelům, kteří měli – stále nedostatečně docenovanou – zásadní roli v průmyslové proměně Moravy a Slezska. Další zmínka patří památníkům a pamětním deskám spjatým s židovským etnikem a krátké existenci Moravského židovského muzea v Mikulově. Úvodní část encyklopedie uzavírá statistika a přehledy židovských obcí a židovského obyvatelstva a chronologický přehled historie židovského osídlení Moravy a Slezska v datech.

Přehledná mapa židovských čtvrtí Moravy a Slezska s rozlišením podle stáří a stupně dochování otevírá další část encyklopedie. Autor se nejprve souhrnně věnuje urbanismu židovských čtvrtí a architektonickému řešení zástavby, přirozeně s důrazem na odlišnosti od křesťanského prostředí. Důležitá je i pasáž věnovaná funkčnímu členění židovských čtvrtí a jejich klasifikaci. Následuje mapa všech známých synagog, opět s rozlišením podle stáří a míry dochování. Také u synagog autor představuje jak jejich urbanistické a architektonické řešení, tak provozně-dispoziční uspořádání a na jeho základě předkládá architektonickou klasifikaci syna-

gog. Další část je věnována hřbitovům – jako celkům i z hlediska výtvarného pojetí náhrobků a jejich symboliky. Ani zde nechýbí analogicky řešená mapa.

Na straně 41 se dostáváme k těžišti a nejrozsáhlejší části celé encyklopedie, totiž k podrobnému popisu a dokumentaci všech židovských obcí v abecedním uspořádání. Heslo každé lokality má ustálenou strukturu. Nejprve jsou uvedeny první zmínky o židovském osídlení, požáry, statistika židovských obyvatel, výčet památníků a židovských továren. Po tomto heslovitém přehledu následuje vývoj a popis židovské čtvrtě, doprovázený autorovými podrobnými mapami rekonstruujícími její rozsah. Následně se pozornost zaměřuje na synagogu (synagogy) a hřbitov, popřípadě další stavby. Každá lokalita je bohatě dokumentována jak současnými nebo nedávnými fotografiemi, tak snímky archivními. Pokud jsou k dispozici, jsou zařazeny i půdorysy a další plánová dokumentace synagog, ale též hřbitovů. Obrazový doprovod doplňují například pečeti a razítka židovských obcí. Od Batelova po Znojmo tak projdeme celým územím Moravy a Slezska, abychom poznali, že památky židovského osídlení těchto zemí nadále tvoří významnou součást památkového fondu i potenciálu, a to i po nezměrných škodách, které jim způsobilo období nacismu a komunismu. Nechybělo ostatně mnoho a přišli bychom i o unikátně dochovanou židovskou čtvrť v Třebíči, která je od roku 2003 památkou zapsanou na Seznam světového dědictví UNESCO.

Encyklopedii uzavírá soupis řešených lokalit, německo-český slovník názvů obcí, slovník odborných výrazů, výběrová bibliografie a výběr důležitých internetových adres.

Ze všech encyklopedií mapujících od 90. let 20. století židovské památky Moravy a Slezska je ta nejnovější nejobemněší jak rozsahem shromážděných informací, tak množstvím dokumentace. Je skutečně završením jejich studia a vždy bude v tomto oboru představovat dílo základního významu, které bude téměř nemožné překonat; očekávat můžeme spíše dílčí upřesnění a doplňky. Na závěr je třeba zdůraznit něco, co by mělo být samozřejmé, ale co samozřejmě bohužel není. I ve veřejnoprávních sdělovacích prostředcích se běžně mluví o východočeském Jevíčku (v lepším případě o Jevíčku v Pardubickém kraji) či jihočeských Slavonicích. Historická identita Moravy a Slezska (ale tím také Čech) se vědomě či z neznalosti stírá, a v současnosti snad ještě více než v dobách totality. Jaroslav Klenovský však svůj zájem soustřeďuje důsledně na historické území Moravy a Slezska a všechny mapy v encyklopedii tak ukazují skutečnou hranici tohoto území (i když bez zakreslení moravsko-slezské hranice, zrušené již v roce 1928).

Karel KUČA

Obraz jako prostředek k reprezentaci šlechtického panství v raném novověku

Robert Šimůnek: *Obraz šlechtického panství v Čechách 1500–1750*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny a Historický ústav Akademie věd ČR, 2018. 704 s. ISBN 978-80-7422-654-0 a 978-80-7286-326-6

Historická geografie patří mezi obory, jejichž význam a přínos je důležitý nejen z hlediska historického, ale velmi často též z pohledu památkové problematiky. Jeden z nejnovějších příspěvků k tomuto tématu představuje kniha historika Roberta Šimůnka, která vyšla jako 37. svazek edice Česká historie vydaný Nakladatelstvím Lidové noviny ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR. Na více než sedmi stovkách stran se zde autor věnuje problematice zobrazování šlechtických sídel v prostoru Českého království v období raného novověku, vymezeného zde léty 1500 až 1750.

Šimůnek se zaměřuje jak na samotný popis dochovaných vyobrazení, kterými jsou zpravidla mapy, plány, veduty či grafiky, tak i na jejich význam a kontext vzniku. Rozsáhlá publikace sestává ze tří základních částí. V první se autor věnuje kulturní krajině a otázce šlechtické reprezentace, druhá část pojednává o prezentaci šlechtických panství prostřednictvím obrazu a třetí pak o vzájemných souvztaznostech mezi reprezentací šlechtického panství a šlechtou jako takové.

Důležitým hlediskem, na něž se text zaměřuje, je výpovědní hodnota těchto pramenů, neboť jsou často zdrojem poznání např. pro starší podobu šlechtických sídel. V této souvislosti autor upozorňuje, že obrazy jsou často idealizované a nepřesné, takže je nelze považovat za věrné zachycení podoby těchto sídel. Zároveň však dodává, že i rozdíl mezi dobovým vyobrazením a skutečnou podobou často poskytuje cenné badatelské informace. Vedle toho jsou však neméně podstatné otázky, proč a na čí objednávku taková vyobrazení vznikala, co na nich bylo zpodobňováno, jakému účelu či adresátovi měla být určena, stejně jako kdo byli jejich autoři a jakou podobu zpracování pro taková díla mohli zvolit. Hledání odpovědí na uvedené otázky zasazuje tento specifický výtvarně-topografický žánr do kontextu šlechtické reprezentace a osvětluje jeho význam pro urozeného objednavatele, který takto zprostředkoval nejen žádaný obraz svojí osobní či rodové prezentace, ale též určitou formu ideálu kulturní krajiny vlastního panství.

Náročně koncipovaný vědecký text doplňuje bezmála sto černobílých i barevných obrazových příloh. Pro odborného čtenáře, kterému je kniha primárně určena, je poněkud nepraktické zařazení obsažného